

66

Vol. 33
Spring 2025
P.P: 185-215

Research Paper

Received:
27 November 2022

Revised:
30 July 2023

Accepted:
01 June 2025

Published:
23 July 2025

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

Analysis of the content of the Hedyehhaie Aseman curriculum of the elementary school based on the indicators of the students' spiritual Life process

Reza Masouminejad¹ | Bahar Khoda doost² | Mahnaz Habib Dokht³ |
Shirin Jabbari⁴ | Kausar Bahloli⁵

DOR: 20.1001.1.22516972.1404.33.66.8.8

Abstract

The present research was conducted with the aim of identifying the factors affecting the spiritual life process of students in the curriculum of the Hedyehhaie Aseman in the elementary school. The qualitative research approach was inductive content analysis. The research community was the book Hedyehhaie Aseman in the fifth grade of the elementary school in the academic year of 1400-1401, which has been selected as a sample according to the nature of the subject of the content of all courses. In order to validate the accuracy and correctness of the data, the researcher's self-review method, experts' evaluation and rich description of the data, and simultaneous review was used for the reliability of the data. A checklist was used to collect data, and a content analysis method was used to analyze the data. The findings of this research include 8 main categories, 22 sub-categories and 135 primary codes, which include moralism, theism, ontology, Character recognition, imamate, traditionalism, Admissibility of rulings and prophetism. The results show that due to the gradual and continuous learning of moral concepts and its skills and the need for students to gain extensive experiences, the opportunity to design diverse learning activities in the process of spiritual viability will be provided And more scientific strategies should be used in evaluating the students' achievement of these spiritual abilities.

Keywords: spiritual life, curriculum, hedyehhaie aseman, elementary school

1. Corresponding author: Phd of Curriculum Studies and Lecturer of Farhangian University, Khoi, Iran. r.dousti.education64@gmail.com
2. Bachelor of Elementary Education, Farhangian Shahid Motahari University, Khoi, Iran.
3. Bachelor of Elementary Education, Farhangian Shahid Motahari University, Khoi, Iran.
4. Bachelor of Elementary Education, Farhangian Shahid Motahari University, Khoi, Iran.
5. Bachelor of Elementary Education, Farhangian Shahid Motahari University, Khoi, Iran.

Cite this Paper: masouminejad, R., khodadoost, B., habibdokht, M., Jabbari, S., & bahlouli, K. (2025). Investigating the factors affecting the spiritual Life process of students in Hedyehhaie Aseman Curriculum of the elementary school. Research in Islamic Education Issues, 33(66), 185–215.

Publisher: Imam Hussein University

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

© Authors

تحليل محتوى منهج المواهب السماوية للمرحلة الابتدائية في ضوء مؤشرات مسيرة الحياة الروحية لدى الطلاب

رضا معصومي نجاد^١ | بهار خردا دوست | مهناز حبیب دخت | شیرین جباری | کوثر بهلولی

DOR: 20.1001.1.22516972.1404.33.66.8.8

الملخص

أُجريت هذه الدراسة بهدف تحديد العوامل المؤثرة في عملية الحياة الروحية لطلاب منهج "هدايا السماء" للمرحلة الابتدائية. وأتبع الباحث أسلوب التحليل الاستقرائي للمحتوى في البحث النوعي. وتمثل مجتمع البحث في كتاب "هدايا السماء" للصف الخامس الابتدائي للعام الدراسي ١٤٠٠-١٤٠١ هـ والذي اختيرت عينته منه نظراً لطبيعته محتوى جميع المقررات الدراسية. للتحقق من دقة البيانات وصلاحياتها، استخدمت منهجية المراجعة الذاتية للباحث، وتقييم الخبراء، والوصف الدقيق للبيانات. وللتأكد من موثوقية البيانات، استخدمت المراجعة المتزامنة. واستخدمت قائمة مرجعية لجمع البيانات، ومنهج تحليل المحتوى لتحليل البيانات باستخدام الترميز. وتتضمن نتائج هذه الدراسة ٨ فئات رئيسية و٢٢ فئة فرعية و١٣٥ قانوناً أولياً، والتي تشمل الأخلاقية، والتوحيد، والوجود، والشخصية، والإمامة، والتراث، وقبول الأحكام، والنبوة، وتظهر النتائج أنه بسبب التعلم التدريجي والمستمر للمفاهيم والمهارات الأخلاقية وحاجة الطلبة إلى اكتساب خبرات واسعة، يتم توفير الفرصة لتصميم أنشطة تعليمية متنوعة في عملية الجدوى الروحية ويتم استخدام استراتيجيات أكثر علمية لتقييم مدى تحقيق الطلبة لهذه القدرات الروحية..

الكلمات الرئيسية: القرآن الكريم؛ الأدب؛ الأدب الفردي؛ الأدب الاجتماعي؛ التربية.

السنة ٣٣

ربيع ١٤٠٤

صص: ٢١٥ - ١٨٥

تاريخ الاستلام: ١٤٤٤ / ٥ / ٢

تاريخ المراجعة: ١٤٤٥ / ١ / ١٢

تاريخ القبول: ١٤٤٦ / ١١ / ٢٤

تاريخ النشر: ١٤٤٧ / ٢ / ٨

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

r.dousti.education64@gmail.com

١. المؤلف المراسل: دكتوراه في دراسات المناهج ومحاضر، جامعة فرهنجيان، خوى، إيران.
٢. بكالوريوس التعليم الابتدائي، جامعة فرهنجيان شهيد مطهری، خوى، إيران.
٣. بكالوريوس التعليم الابتدائي، جامعة فرهنجيان شهيد مطهری، خوى، إيران.
٤. بكالوريوس التعليم الابتدائي، جامعة فرهنجيان شهيد مطهری، خوى، إيران.
٥. بكالوريوس التعليم الابتدائي، جامعة فرهنجيان شهيد مطهری، خوى، إيران.

الاقباس: معصومي نجاد، رضا، خدا دوست، بهار، حبیب دخت، مهناز، جباری، شیرین، وبهلولی، کوثر. (١٤٠٤). دراسة العوامل المؤثرة في عملية الحياة الروحية للطلاب

DOR: 20.1001.1.22516972.1404.33.66.8.8

في منهج "هدايا الجنة" للمرحلة الابتدائية. بحوث في التربية الإسلامية، ٦٦: ٢١٥-١٨٥.

© المؤلفون

الناشر: جامعة الإمام الحسين (ع)

المؤلفون هذه المقالة متاحة لك بموجب رخصة المشاع الإبداعي (CC BY).

سال سی سوم
بهار ۱۴۰۴
صص: ۲۱۵ - ۱۸۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۰۶
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۵/۱۱

شاپا چاپی: ۶۹۷۲-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

نشریه علمی پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی

تحلیل محتوای برنامه درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی بر اساس شاخص‌های فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان

رضا معصومی‌نژاد^۱ | بهار خدا دوست^۲ | مهناز حبیب دخت^۳ | شیرین جبّاری^۴ | کوثر بهلولی^۵

DOR: 20.1001.1.22516972.1404.33.66.8.8

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی شاخصه‌های موثر بر فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان در برنامه درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی انجام شد. رویکرد پژوهش کیفی از نوع تحلیل محتوای استقرایی بود. جامعه پژوهش کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود که با توجه به ماهیت موضوع محتوای تمامی دروس به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. جهت اعتباربخشی به دقت و صحت داده‌ها از روش خودبازبینی محقق، ارزیابی متخصصان و توصیف غنی داده‌ها و برای پایایی داده‌ها از بررسی همزمان استفاده شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از فهرست وارسی و برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوا به شیوه کدگذاری استفاده شد. یافته‌های این تحقیق ۸ مقوله اصلی ۲۲ مقوله فرعی و ۱۳۵ کد اولیه را دربرمی‌گیرد که این شاخصه‌ها شامل اخلاق‌گرایی، خداباوری، هستی‌شناسی، شخصیت‌شناسی، امامت، سنت‌گرایی، احکام‌پذیری و نبوت‌گرایی می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که به دلیل یادگیری تدریجی و مستمر مفاهیم اخلاقی و مهارت‌های آن و لزوم کسب تجارب گسترده توسط دانش‌آموزان، فرصت طراحی فعالیت‌های یادگیری متنوع در فرایند زیست‌پذیری معنوی فراهم آید و راهبردهای علمی‌تری در ارزیابی میزان دستیابی دانش‌آموزان به این قابلیت‌های معنوی به کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: زیست معنوی، برنامه درسی، هدیه‌های آسمان، دوره ابتدایی

۱. نویسنده مسئول: دکتری مطالعات برنامه درسی و مدرس دانشگاه فرهنگیان، خوی، ایران. r.dousti.education64@gmail.com

۲. کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان شهید مطهری، خوی، ایران.

۳. کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان شهید مطهری، خوی، ایران.

۴. کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان شهید مطهری، خوی، ایران.

۵. کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان شهید مطهری، خوی، ایران.

استناد: معصومی‌نژاد، رضا، خدا دوست، بهار، حبیب دخت، مهناز، جبّاری، شیرین، & بهلولی، کوثر. (۱۴۰۴). بررسی عوامل موثر بر فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان در برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۳۳(۶۶)، ۲۱۵-۱۸۵
DOR: 20.1001.1.22516972.1404.33.66.8.8

© نویسنده‌گان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

بحران چندبعدی که از پایان قرن بیستم بر انسان‌ها وارد شده است علاقه فزاینده‌ای را به معنویت برانگیخته است، وضعیتی که بروسات و بروسات^۱ آن را سواد معنوی می‌نامند (هولمبرگ، جنسن و وِتر^۲، ۲۰۲۱). این تمایل و پیشرفت به وضوح در روان‌شناسی و به ویژه در روان‌درمانی قابل مشاهده است و اخیراً در حوزه آموزش نفوذ پیدا کرده و با اصطلاح تربیت معنوی شناخته شده است (ریاندی^۳، ۲۰۱۶). معنویت را می‌توان به روش‌های مختلفی تعریف کرد. برخی از تعاریف بر خودآگاهی تمرکز می‌کنند چرا که این مقوله، بر روابط تأثیر می‌گذارد. برخی دیگر معنویت را با شادی، زیبایی، مهربانی و اهمیت طبیعت پیوند می‌دهند. باید گفت معنویت شناخت چیزی فراتر از آن است که بتوان دید. این شرایط باعث تعجب و مطرح شدن سوالاتی می‌شود که می‌تواند الهام‌بخش لحظات تجلی و آموزش باشد. این درک از معنویت فرصت‌هایی برای توسعه بعد معنوی کودکان خردسال فراهم می‌آورد (هاریس^۴، ۲۰۲۲: ۲۲). در واقع، رشد معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان به عنوان توسعه بازتاب شخصی تعریف شده (کندراتیو و همکاران^۵، ۲۰۲۰: ۱)، و به ارتباط با امر متعالی مربوط می‌شود (فراسر-پیرس^۶، ۲۰۲۲: ۱۱۲). به عبارتی، معنویت یک موجودیت فرهنگی است که نمی‌توان از آن اجتناب کرد (تیلیچ^۷، ۱۹۶۴؛ به نقل از هاریسودین^۸، ۲۰۲۱: ۸۲). این اعتقاد وجود دارد که سیاست فعال در زمینه تربیت معنوی و اخلاقی نسل جوان، منجر به حفظ میراث فرهنگی و هنجارهای زندگی اجتماعی می‌شود (لوتوینووا و همکاران^۹، ۲۰۲۱: ۳). در حقیقت، تعلیم و تربیت معنوی، تربیتی است که مبتنی بر رشد استعدادهای معنوی دانش‌آموزان است. این تعریف مطابق با دیدگاه انسان‌گرایانه-فراشخصی مکتب روانشناسی

- 1- Brussat & Brussat
- 2 - Holmberg, Jensen & Vetere
- 3 - Ryandi
- 4 - Harris
- 5 - Kondratiev et al
- 6 - Fraser-Pearce
- 7 - Tillich
- 8 - Harisuddin
- 9 - Lutovinova et al

است که در آن انسان‌ها دارای استعداد‌های مختلفی هستند که یکی از آنها قابلیت معنوی است (کونتریمین^۱، ۲۰۱۹). این توانایی، قابلیت اصلی انسان است، زیرا همان طور که رودولف اشتاینر تأکید می‌کند، جوهر اساسی انسان که او از آن سرچشمه می‌گیرد، جهان معنوی است (اشتاینر^۲، ۲۰۰۴)، و به طور معنی‌داری حس فراخوانی را در دانش‌آموزان پیش‌بینی می‌کند (ابوراس^۳، ۲۰۲۱: ۲۴۰). می‌توان گفت که برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در راستای اهداف مشخص شده خود به تدوین و تهیه محتوای موردنیاز می‌پردازند. در این بین، برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان برای توسعه روحیات معنوی دانش‌آموزان و آماده‌سازی آنها برای پذیرش معنویت دینی، باید به طراحی فعالیت‌ها و فرصت‌های یادگیری مورد انتظار بپردازد. آنچه که در اجرای برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان در حوزه تربیت معنوی مشاهده می‌شود، به کارگیری مفاهیم و مصادیق رفتاری آنهاست که دانش‌آموزان را با انگیزه‌های معنوی آشنا می‌کند، ولی ضرورت دارد فرایند به هم پیوسته و مداومی در راستای حمایت تجارب فراگرفته شده توسط دانش‌آموزان در حوزه معنویت‌بخشی، پیش‌بینی شده و تجارب متنوع و متناوبی بر مبنای ایده‌های علمی و روان‌شناسی برنامه‌درسی شکل بگیرد. به عبارتی، باید مشخص شود که در راستای زیست‌پذیری معنوی دانش‌آموزان، چه شاخصه‌هایی باید مورد توجه قرار گیرد و هر کدام از آنها به چه نحوی و در چه بازه زمانی آموزش داده شوند تا ساختار تجارب زیستی دانش‌آموزان در تربیت معنوی، سازماندهی منظمی به خود بگیرند و مفاهیم پیاده شده برنامه درسی، قابلیت پایدار و معناداری در ذهن دانش‌آموزان داشته باشند. در نتیجه این را باید از این واقعیت برداشت کرد که در بخش آموزش، دانش‌آموزان به عنوان مصرف‌کنندگان نهایی هر برنامه آموزشی با چالش‌های اجتماعی، اخلاقی و معنوی مختلفی مواجه هستند که بر انتقال آنها به سطوح دیگر زندگی تأثیر می‌گذارد (کاگما^۴، ۲۰۲۲: ۲۶۲).

1- Kontrimiene

2 - Steiner

3- Abouras

4- Kagema

مبانی نظری

زیست معنوی

معنویت یک حوزه مهم در آموزش کل نگرانه دانش‌آموزان است. معنویت امکاناتی برای تأمل در ارزش‌ها و معانی زندگی فراهم می‌کند که می‌تواند هدفی برای دانش‌آموزان در تحصیل و زندگی آینده آنها فراهم کند. مفاهیم دین و معنویت باید تعریف شده و نقش‌های مختلف آنها در بستر تعلیم و تربیت روشن شود. به عبارتی، حساسیت معنوی به عنوان یک ظرفیت انسانی معرفی می‌شود که به صورت علمی قابل سنجش است. مطالعات نشان می‌دهد که راز سنجی، تفکر و جستجوی معنا در زندگی از جنبه‌های مهم معنویت نسل ماست (تیری^۱، ۲۰۲۳: ۷۳). معنویت و دین‌پذیری به عنوان کاتالیزور بالقوه‌ای شناسایی شده است که باعث فرآیند یادگیری تحول‌آفرین می‌شود (مک کنزی^۲، ۲۰۲۲: ۱۰۱). در حقیقت، مذاهب و باورها جنبه‌های پیچیده، بحث‌برانگیز و چالش‌برانگیز سیستم‌های آموزشی و چشم‌اندازهای فرهنگی هستند. به طوری که مسائل کلیدی مانند پدیده‌های مذهبی یا دینی، و دغدغه‌پذیری از اعتقادات یا باورها، منجر به آگاهی دانش‌آموزان از عملکرد حرفه‌ای شان می‌شود (کایران، پارکر-جنکین و ریان^۳، ۲۰۲۲: ۳۸). سیرین^۴ (۲۰۱۹) بر این باور است که معنویت را می‌توان فرآیند جستجوی امر قدسی دانست و این که این جست‌وجو که تجلی نیازهای روحی انسان است، ممکن است در محدوده‌های تعالیم دینی باشد یا فرآیند وسیع‌تری را در بر گیرد. یونگ^۵ (۱۹۳۳) یکی از حامیان اصلی روانشناسی معتقد است که تقریباً تمام مشکلات انسان در حوزه معنوی است و تنها با بیداری معنوی قابل حل است. به عبارتی، مفهوم بهزیستی معنوی زندگی را در بسیاری از زمینه‌ها مانند معنویت، سلامت روان، هماهنگی فرد با محیط اطراف زندگی و نگرش نسبت به زندگی اخلاقی تحت تأثیر قرار می‌دهد (چتینکایا^۶، ۲۰۲۰: ۶۹۲). می‌توان گفت که ۱- معنویت قدردانی از اعتقاد به جوهر مطلق و

1- Tirri

2- MacKenzie

3- Kieran, Parker-Jenkins & Ryan

4- Sirin

5- Jung

6- Cetinkaya

کل است. ۲- معنویت خودآگاهی است، اگرچه تجارب معنوی که در آن اتفاق می افتد به شکل گیری دانش خارج از آگاهی منجر شود. ۳- معنویت به دنبال یافتن معنای واقعی در زندگی است. ۴- معنویت شامل فضایی است که می توان آن را در شکل یک محیط آموزشی توسعه داد (تیسدل^۱ ۲۰۰۳ به نقل از هاریسودین^۲، ۲۰۲۱: ۸۴). معنویت دینی کیفیت روحانی است که در اثر ارتباط انسان با عالم معنا و واجب الوجود از مسیر عبودیت و بندگی خدای متعال و بر مبنای مبانی معرفت شناختی و احکام اسلام هم چنین ارزش های اخلاق اسلامی برای دستیابی به بالاترین سطح از قرب الهی، قلب سلیم و حیات طیبه شکل می گیرد. از این دیدگاه انسان معنوی دارای ویژگی هایی شامل احساس فقر و نیاز به خداوند، اعتقاد به وجود و یگانگی خدا، اعتقاد به عالم غیب، اعتقاد به معاد، اعتقاد به هدفمندی آفرینش، اعتقاد به اختیار انسان، خودشناسی، معرفت به احکام دین و التزام عملی به آن ها و معرفت به ارزش های اخلاقی و التزام عملی به آن ها است هم چنین معنویت اسلامی دارای چهار بعد شامل بعد معرفتی، عاطفی، ارادی و کنشی است (رضایت، غلامعلی و رضایت، ۱۴۰۱: ۲۳۹). ارتقای معنویت پذیری به این معنی است که مدارس باید فرصت هایی را برای دانش آموزان فراهم کند تا موارد ذیل را توسعه دهند: الف) توانایی تأمل در مورد باورهای خود و دیدگاه شان در مورد زندگی ب) علاقه و احترام به اعتقادات، احساسات و ارزش های افراد مختلف، احساس لذت و شیفتگی در یادگیری درباره خود، دیگران و دنیای اطرافشان ج) استفاده از تخیل و خلاقیت در یادگیری د) تمایل به اندیشیدن درباره تجربیات خود (آفستد^۳، ۲۰۱۹: ۶۰ و ۵۹). به طور کلی ایجاد روحیه معنوی دانش آموزان یکی از موضوعات کلیدی آموزش الهیات است و در پرتو چشم انداز در حال تحول شکل گیری معنوی، طراحی یک الگوی آموزشی مؤثر با هدف توسعه آن در دانشجویان، چالش برانگیز است (لیو^۴، ۲۰۲۱: ۲۸).

1-Tisdell

2- Harisuddin

3- Ofsted (Office for Standards in Education)

4- Lu

برنامه‌درسی

برنامه درسی عامل مهمی در دستاوردهای آموزشی تلقی می‌شود. به طور معمول، برنامه درسی برای ارائه راهنمایی در مدیریت برنامه‌درسی و یادگیری آموزشگاه توسط مدارس طراحی می‌شود (گونوان^۱، ۲۰۱۷). برنامه درسی تا حد زیادی فرآیند و نتایج یک سیستم آموزشی را تعیین می‌کند، هم‌چنین پل ارتباطی بین معلم و شاگردانش محسوب می‌شود (کاظمی و همکاران، ۲۰۲۰). برنامه‌درسی می‌تواند به عنوان راهی برای تولید معنا و هویت و هم‌چنین به عنوان حفاظت از فرهنگ مورد توجه قرار گیرد (موراز و لایت^۲، ۲۰۱۳: ۷). با توجه به محتوای برنامه‌درسی، موضوعاتی که باید در برنامه‌درسی قرار گیرند، مربوط به مضامینی باشد که بتواند با موضوعات به روز موجود تلفیق شوند، و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان و جامعه باشد (پالانن^۳، ۲۰۱۴: ۵۵). هدف از یک برنامه آموزشی موفقیت‌آمیز و در نتیجه برنامه‌ریزی درسی موثر، باید مواجهه با نیازها و خواسته‌های فعلی از فرهنگ، جامعه و انتظارات جمعیتی باشد (جانسون، ۲۰۰۱، به نقل از السوبایی^۴، ۲۰۱۶: ۱۰۶). بر این اساس، ورود معنویت به برنامه‌های درسی و اسناد تحولی در بسیاری از کشورهای دنیا صورت گرفته است و برنامه‌ها بر مبنای آن و در بستری از مفاهیم معنوی ساخته و پرداخته شده‌اند (مولین - استوزک^۵، ۲۰۲۰). کارکردهای برنامه درسی معنوی با توانمندی انسان‌ها و به ویژه دانش‌آموزان از جنبه‌های مختلف، مرتبط است و یک نیروی پیشران قوی در رشد و تحول برنامه‌های آموزشی و تربیتی به‌شمار می‌آید (سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۶۸). برنامه درسی معنوی مفاهیم معنویت را از طریق محتوا و برنامه‌های آموزشی انتقال می‌دهد و فراهم‌کننده زمینه نیل به سطوح بالاتر آگاهی و معنادار کردن زندگی است (ادیب منش، لیاقتدار و نصر، ۱۳۹۷: ۶۳). توسعه معنوی یک مورد پارادایمیک را فراهم می‌کند که از طریق آن می‌توان ادغام اهداف تکوینی در برنامه درسی را کشف کرد. در حالی که از برخی جهات توسعه معنوی نشان‌دهنده چیزی در زمان خود و زمینه فرهنگی منحصر به فرد آن است، مفروضات

- 1- Gunawan
- 2- Mouraz & Leite
- 3- Paalanen
- 4- Alsubaie
- 5- Moulin-Stozek

زیربنایی آن به آموزش برای معنا و هدف توجه می‌کند (مولین - استوزک، ۲۰۲۰: ۵۰۴). امروزه در رویکرد تربیت عاطفی و روحانی و اخلاقی، صرف آگاهی از مبانی، الزامات، چالش‌ها و نقش آن در میان حوزه‌های چندگانه تربیت، اولویت کار نیست، بلکه کارشناسان و برنامه‌ریزان، در جستجوی ارائه راهکارها و تجربیات سازماندهی شده به دانش‌آموزان برای حل این مشکل هستند. برنامه‌درسی و یکی از مؤلفه‌های مهم آن یعنی کتاب‌های درسی که در مدرسه مورد تدریس واقع می‌شود، از جمله این عوامل است. کتاب‌های درسی محملی برای درگیری دانش‌آموزان با مفاهیم و موضوعات ارزشی و اخلاقی است (جوادی، ۱۳۹۱) و می‌توان از آن به منزله قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش یاد کرد (شاملی، ملکی، کاظمی، ۱۳۹۰: ۷۹). محتوایی که برای تحقق هدف برنامه درسی معنوی در نظر گرفته می‌شود باید اولاً متناسب با هدف باشد، ثانیاً به شرایط ذهنی، عاطفی و عقلی و جسمی فراگیران توجه لازم را مبذول نماید، ثالثاً هماهنگ با مبانی دین باشد. به عبارت بهتر، برنامه طراحی شده باید هماهنگ با هدف خلقت باشد، ویژگی‌های روانی انسان و توان و شرایط او را در نظر بگیرد، به ابعاد فردی، اجتماعی، زمانی و مکانی انسان بی‌تفاوت نباشد، تمام دوران زندگی انسان را در نظر بدارد، باعث تأمین حالات مطلوب در انسان شود و حالات غیر اصیل را از او بزدايد و اندیشه صحیح رابطه انسان با خالق را ببخشد و به عبارتی ابزار معنوی همه‌جانبه پدید آورد، به گونه‌ای که انسان بتواند در هر شرایطی از این ابزار برای تقرب به خدا و نیل به معنویت استفاده کند (موسوی، ۱۳۹۹: ۳۹ و ۳۸). در حقیقت، برنامه درسی معنوی به دنبال القای سلامت از طریق محتوا و برنامه‌های آموزشی است. چنین برنامه‌های درسی علاوه بر رشد عقلانی دانش‌آموزان، احساس عمیق‌تر و سازنده‌تری را برای آنان به ارمغان می‌آورد (حق‌پرست لاتی، نادری و سیف نراقی، ۲۰۱۷: ۳۴۵). بنابراین یک برنامه درسی بایستی فرصت‌هایی برای فراگیران بوجود آورد که در نتیجه آن، با دانش، مهارت، رفتار و منش مبتنی بر ایمان آشنا گردند به نحوی که این آشنایی به توسعه دینی و مذهبی و قابلیت‌های معنوی فراگیران و در نهایت رشد همه جانبه آنها منجر گردد (مک گانیل و هکت، ۲۰۱۵).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه عبارتند از: یافته‌های پژوهش افتخاری، افتخاری و رنجبری (۱۴۰۰) بیانگر این است که محتوای برنامه درسی هدیه‌های آسمان داشتن هدف در زندگی، ارتباط با چیزهایی فراتر از خود، احساس ارزشمندی زندگی را به عنوان مولفه معناداری در خودشکوفایی مدل پرما مورد تاکید قرار می‌دهد. یافته‌های پژوهش کریم زاده، نجفی و نیکونظر (۱۴۰۰) نشان می‌دهد میزان توجه به محبت نسبت به اولیای خداوند مانند پیامبران و امامان در برنامه درسی هدیه‌های آسمان شامل احساس علاقه و احترام به پیامبرگرامی و تمایل به آشنایی بیش‌تر به اهل بیت به دلیل عاطفه دینی آنها در حد بالایی بوده است. نتایج پژوهش اسماعیل پور، زارعی دولت آبادی (۱۳۹۹) نشان می‌دهد که مولفه تعاون و همکاری، صبر، مبارزه با ظلم و شرک به عنوان شاخصه‌های تربیت جهادی در برنامه درسی هدیه‌های آسمان مطرح شده است. نتایج یافته‌های علی پور، حیدری و سنجر (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که از بین ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین در کتاب هدیه‌های آسمان، ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری، و ساحت تربیت علمی و فناوری به ترتیب بیش‌ترین واحد را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین برنامه درسی پایه پنجم ابتدایی با ۱۵۴ واحد، دارای بیشترین فراوانی است. یافته‌های مطالعه پانديا^۱ (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که طرح تربیت‌پذیری معنوی به عنوان یک ابزار یادگیری عاطفی-اجتماعی برای دانش‌آموزان باهوش تلقی می‌شود. یافته‌های پژوهش لیو^۲ (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که ایجاد روحیات معنوی در برنامه آموزش خداشناسی منجر به شکل‌گیری الگوی درون‌نگرانه با ماهیت خودآگاهی از محیط می‌شود. یافته‌های مطالعه مولین-استوزک^۳ (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که مفهوم توسعه معنوی با مفاهیم علمی رشد انسانی با رویکرد کل‌گرایانه تلفیق شده است. نتایج پژوهش مکسول و هیرچ^۴ (۲۰۲۰) بیانگر این است که برنامه درسی دینی به دنبال تعیین حوزه‌های اخلاق دینی دانش‌آموزان و محدودیت‌های قانونی پیش‌بینی شده است و در این راه، معلمان با استفاده از دانش تخصصی خود، به توسعه سواد دینی دانش‌آموزان می‌پردازند. یافته‌های پژوهش

1. Pandya

2. Maxwell & Hirsch

پانديا (۲۰۱۹) بیانگر این است که چارچوب گسترده برنامه تربیت معنوی برای کودکان دبستانی جدا از توجه به فرهنگی خاص، شامل آرامش‌پذیری، طبیعت جذاب، انعطاف‌پذیری و کارایی در عملکرد روزانه است.

آنچه که اهمیت دارد این است که معنویت‌پذیری زمانی اتفاق می‌افتد که دانش‌آموزان بتوانند چیزهایی را که برای معنا و هدف زندگی مفید است، تجربه کنند، خلق کنند، جستجو کنند و لذت ببرند. در حالی که معنویت ممکن است شامل یادگیری در مورد ادیان و جهان‌بینی باشد، اما معنویت‌پذیری اساساً چیزی مربوط به ایمان مذهبی نیست، بلکه یک قوه جهانی انسانی است که از طریق تجربه و تأمل، فعالیت و پیشرفت می‌کند. بنابراین، فعالیت‌های مربوط به توسعه معنوی در مدارس با استفاده از محتوایی که به حوزه‌های برنامه‌درسی اختصاص داده می‌شود، نشان می‌دهد در چه شرایطی ممکن است اهداف پیش‌بینی شده در فرایند معنویت‌پذیری در برنامه‌های تحصیلی تحقق یابد. برخی از موضوعات برنامه درسی به عنوان مثال، برنامه درسی تربیت دینی معمولاً فرصت‌های بیش‌تری را برای رشد معنوی این افراد فراهم می‌کند. با این حال، برنامه درسی علوم و ریاضیات نیز ممکن است با توجه به تعاریف ارائه شده آنها به رشد معنوی کمک کنند و از طریق آموزش مفاهیمی مانند بی‌نهایت یا احتمال که باعث ایجاد هیبت در جهان طبیعی یا شگفتی در پیچیدگی جهان می‌شوند، نگرش معنویت‌گرایانه را توسعه دهند (مولین - استوزک، ۲۰۲۰: ۵۰۷). بنابراین، رشد معنوی به تربیت دینی محدود نشده و شمول معنایی آن گسترده‌تر از جایگاهی است که در دین برای آن لحاظ شده است و از این رو، انسان روحاً تربیت یافته انسانی است که همواره به دنبال کشف و برگرفتن معنا و مقصد در زندگی است تا از درهم تنیدگی زندگی خویش با غیرخویش آگاه گشته و نه تنها در قبال دین خویش و آشنایان، بلکه در قبال همه کس و همه چیز احساس تعهد و مسئولیت کند (حسینی خواه، ۱۳۹۷: ۹۹ و ۹۸). در مطالعه حاضر نیز پژوهشگر به دنبال پاسخ به سوالات ذیل است تا روند معنویت‌پذیری دانش‌آموزان در چارچوب فعالیت‌های پیش‌بینی شده در برنامه درسی هدیه‌های آسمان تحقق یافته و انتظاراتی که از آنها در حوزه اهداف پرورشی این نوع برنامه درسی وجود دارد، برآورده شود.

سوالات پژوهش

- ۱- شاخص‌های فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان در برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان چه ابعادی از مفاهیم تعالیم اسلامی را شامل می‌شود؟
- ۲- شاخص‌های فرایند زیست معنوی در برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان در راستای آماده‌سازی کدام ویژگی‌های رفتاری دانش‌آموزان است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف در زمره‌ی پژوهش‌های کاربردی، و به لحاظ رویکرد از نوع پژوهش کیفی با ماهیت اکتشافی است. در این پژوهش برای دستیابی بهتر به هدف مورد نظر و دستیابی به یک مدل یا چارچوب نظری که نظم نهفته در متن را نشان دهد، از روش تحلیل محتوا از نوع استقرایی استفاده شده است. جامعه مورد نظر تحقیق شامل برنامه درسی هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود که کل محتوای نوشتاری آن به عنوان نمونه مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. در روند بررسی محتوای کتاب، برای شناسایی فعالیت‌های معنویت‌گرایانه دانش‌آموزان، عبارات و جملات مربوط به ماهیت و چیستی زندگی معنوی به عنوان واحد تحلیل در دروس مختلف انتخاب و در لیست‌های جداگانه‌ای یادداشت گردید. در تمامی کدهای اولیه بر اساس ارتباط بخشی بین عناصر جمله یا عبارت، مفهوم‌سازی و استخراج گردیده و در جدول کدگذاری همان درس قرار داده شد و پس از حذف کدهای نامربوط و تکراری و تکمیل فرایند کدگذاری، تمامی کدهای اولیه با عناوین مناسب طبقه‌بندی شده و سپس در یک جدول کدگذاری نوشته شد. در مرحله بعد کدهای شناسایی شده در مرحله قبل ادغام و متناسب با آن، کدهای اولیه مشابه و هم‌معنا کنار گذاشته شد و جدولی از کدهای اولیه و کدهای محوری مربوط به برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان در پایه پنجم ابتدایی ترسیم شد و همزمان با قرار دادن کدهای محوری با قرابت معنایی در یک دسته و در کنار هم، مفاهیم مناسبی برای عناوین دسته‌ها به عنوان درون‌مایه انتخاب شد. به طور کلی در شیوه کدگذاری ۸ مقوله اصلی، ۲۲ مقوله فرعی و ۱۳۵ کد اولیه به دست آمد. برای اطمینان از صحت و سقم یافته‌های به دست آمده و اعتبارپذیری داده‌های به دست آمده، کدهای استخراج شده از متن کتاب درسی، ابتدا توسط سه نفر از خود پژوهشگران در چندین نوبت بررسی، تحلیل و مضمون‌آفرینی شد. در

ادامه به منظور ارتقا اعتبار پژوهش، متون درس همراه با کدهای استخراج شده در اختیار ۳ تن از اساتید حوزه تحلیل محتوا قرار گرفت و دیدگاه‌ها و نظرات اصلاحی آنها درباره کم و کیف تحلیل‌ها و تفسیر داده‌ها ارائه شد. هم‌چنین متن عبارات انتخاب شده به طور همزمان در طول اجرای جمع‌آوری داده‌ها مورد بررسی و توصیف عمیق تری قرار گرفت تا مفاهیم و معنای واقعی تری به دست آید. به عبارتی جهت اطمینان و اعتباربخشی به دقت و صحت داده‌ها از روش خودبازبینی محقق، بازبینی متخصصان و روش توصیف غنی داده‌ها استفاده شد. برای تعیین ثبات و پایایی داده‌های به دست آمده نیز سه نفر همزمان و به طور موازی به کدگذاری و تحلیل داده‌ها پرداخته و حاصل کار کدگذاری مقایسه و مناسب‌ترین مفاهیم انتخاب شدند. در این تحقیق برای جمع‌آوری داده‌ها از کتاب هدیه‌های آسمان، از فهرست‌وارسی تحلیل محتوا استفاده شد. برای تهیه این فهرست، مولفه‌های زیست‌پذیری معنوی برگرفته از اهداف کلی درس، مبانی نظری، توصیف خصوصیات و ویژگی‌های تربیت معنوی مشخص و مصادیق این مولفه‌ها در کتاب‌های درسی بر اساس عبارات درسی به عنوان واحد تحلیل انتخاب شده و مورد تحلیل قرار گرفت. برای تعیین روایی فهرست‌وارسی تحلیل محتوا، از روش روایی محتوایی و نظر متخصصان استفاده شد و میزان روایی محتوایی ۰/۸۳ به دست آمد. برای تعیین پایایی ابزار اندازه‌گیری از روش ویلیام اسکات^۱ (۲۰۱۹) استفاده شد. بدین صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار ۴ نفر از صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی قرار گرفت که ضریب توافق آنها بر اساس داده‌های ذیل ۸۶ درصد به دست آمد. در فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها اطلاعات به دست آمده از طریق مراحل تحلیل محتوای استقرایی^۲ (۱) کدگذاری اولیه و جمع کردن کدهای مشابه زیر یک مقوله واحد^۲ مقایسه و تشکیل مقولات میانی معرف موضوع تحقیق^۳ تشکیل مقولات اصلی از طریق ارتباط انتزاعی سطح بالا مورد تحلیل قرار گرفت (توماس^۲، ۲۰۰۶).

یافته‌های پژوهش

توسعه و ارتقا زندگی معنوی گرایانه دانش‌آموزان مستلزم برخورداری از مولفه‌ها و شاخص‌هایی است که در تعامل با هم در راستای برآیند دین‌مدارانه از عملکرد انسانی، فعالیت می‌کنند. به

1. Scott
2. Thomas

عبارتی آموزش معنوی فراگیران در چارچوب برنامه‌درسی طرح‌ریزی شده‌ای است که ملاک‌های مشخصی را از طریق فعالیت‌های یادگیری مختلف فراهم کرده و این معیارها، استاندارد و الگوی مشخصی برای نحوه به کارگیری این مضامین از طریق مفاهیم درسی تعیین کند. در پژوهش حاضر محقق به دنبال شناسایی این مولفه‌ها و ترکیب آنها برای خلق یک الگوی راهبردی در راستای تحقق کیفیت زیست معنوی فراگیران از طریق برنامه درسی هدیه‌های آسمان است.

اخلاق‌گرایی

جدول ۱: مفاهیم استخراج شده از مضمون اخلاق‌گرایی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
اخلاق‌گرایی	خودتنظیمی	پرهیزگاری، اندیشه نیک، وفای به عهد، ساده زیستی، فرو بردن خشم، جلوگیری از اسراف، اخلاص، یاد خدا، عدم قضاوت، تهمت‌زدایی، مثبت اندیشی، خودشناسی
	مهارت‌های اجتماعی	همسایه‌داری، احترام به والدین، امر به معروف و نهی از منکر، امانت‌داری، انفاق، صدقات، ایثار، نیکی به دیگران، خوشرویی با مردم، رعایت حقوق دیگران، تساوی حقوق، استفاده درست بیت المال، مسخره نکردن همدیگر، بخشندگی، عدم مشارکت در کژ رفتاری‌ها، جلوگیری از بدگویی، نسبت ندادن القاب زشت

یافته‌های این مضمون اصلی نشان می‌دهد که کنش‌های دانش‌آموزان در رویارویی با پدیده‌های اطراف با تاکید بر جنبه‌های اجتماعی و فردی، چارچوب عملکرد اخلاقی است که در برنامه‌درسی پیش‌بینی شده است. به عبارتی، برنامه‌درسی می‌کوشد الگوهای اخلاقی رفتار را در موقعیت‌های مختلف از طریق تسلط بر احساسات و عواطف خود از طریق خودباوری انسانی و مبنا بودن آن برای بروز نوع رفتارهایی که در جامعه باید از آن برخوردار باشد، مورد ملاحظه قرار دهد. می‌توان گفت که انگاره‌های اخلاقی برای توسعه کنش‌ها در گام اول از طریق نظارت بر رفتارهای فردی با محوریت اصول تعریف شده برای دانش‌آموزان و تلاش در راستای توسعه مصادیق این رفتارها در راستای شکل‌گیری عادات رفتاری این نوع ماهیت اخلاقی انجام می‌پذیرد تا بتواند مجموعه منسجمی از رفتارها را در برخورد با مسائل زندگی از خود نشان دهد. هم‌چنین اخلاقیات در برنامه‌درسی، پیوند محکمی با حوزه‌های اجتماعی رفتار دانش‌آموزان دارد به نحوی

که آنها این مهارت‌ها را نه فقط برای کاربرد آن در موقعیت‌های مختلف یاد می‌گیرند، بلکه به این نگرش دست می‌یابند که ذات رفتار شکل گرفته در وجود آنها باید ماهیتی جمعی داشته باشد، بدین صورت که رفتار زمانی معنا پیدا می‌کند که ویژگی‌های اجتماعی آن مدنظر قرار گیرد و منافع گروهی حاصل از آن مورد توجه باشد. به طور کلی این مولفه در محتوا، به دنبال توسعه اخلاقیات فردی برای دستیابی به خصلت‌های جمعی عملکرد و القای این نگرش اخلاقی است.

خدا باوری

جدول ۲: مفاهیم استخراج شده از مضمون خدا باوری

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
خداباوری	نظم‌گرایی	آفرینش برنامه ریزی شده، هماهنگی دقیق، چارچوب‌سازی، مدیریت‌گری، فهم نشانه‌های نظم، مصادیق نظم، تحلیل فواید انضباط، نظم غریزی موجودات، نظم خلقت
	وحدت‌پذیری	نفی شرک، یگانگی خداوند، تاکید بر محوریت فردی، یکپارچگی عقیده، القای ذهنی یگانگی، پیامدهای وحدانیت، پیامدهای مدیریت خداوند

بررسی این مضمون اصلی نشان می‌دهد که مفهوم خدایاوری، ذهنیتی است که با تلفیق شناخت و نگرش علمی نسبت به جهان اطراف در دانش آموزان، ایجاد می‌شود. به عبارتی برنامه درسی به دنبال این است که بتواند شرایط درک و فهم خداوند را به عنوان اولویت اصلی آموزش محتوا مورد توجه قرار دهد، بنابراین به دنبال استفاده از عناصری است که این ذهنیت را بر مبنای شواهد مستدل تحکیم بخشد و باورپذیری دانش آموزان را از طریق تجربه محوری که برگرفته از فرایند زندگی روزانه آنهاست، تسهیل کند. می‌توان گفت که محتوای برنامه‌درسی یک روند ادراکی را در توسعه مهارت خدایاوری در دانش‌آموزان تدارک دیده است، بدین نحو که می‌کوشد مطالب ارائه شده برای یادگیری، نقشی را بر عهده گیرند که به تدریج دانش آموزان را با ویژگی‌های نظم جهان مادی آشنا سازد و با استفاده از مصادیق موجود که درک آنها برای مخاطبان آموزشی خود، امکان پذیر است، آنها را به پذیرش مدیریت یکپارچه جهان که منبعث از رهبریت ذات واحدی است، رهنمون سازد. در حقیقت، مولفه خدایاوری زمانی برای دانش آموزان عینیت پیدا می‌کند که یگانگی وجود خداوند را با نشانه‌های قابل تشخیصی آن در جهان هماهنگ

سازد و مبنایی تجربی برای اثبات وحدانیتش ارائه دهد، چرا که قدرت درک دانش‌آموزان در این محدوده سنی اقتضا می‌کند که معنویت و شاخصه‌های دینی آن توجیهی عینی و مادی داشته باشد.

هستی‌شناسی

جدول ۳: مفاهیم استخراج شده از مضمون هستی‌شناسی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
هستی‌شناسی	آینده‌پژوهی	برنامه‌ریزی برای آینده، هدف‌گذاری، وقت‌شناسی، شناخت قابلیت‌ها، خود اقتناع‌سازی، پشتکار داشتن، پیگیر بودن، پیامدسنجی
	واقعیت‌گرایی	درک روال زندگی، شناخت خصوصیات انسانی، پذیرش ماهیت، چگونگی توسعه انسان، وجود معیارهای زندگانی
	بهبودسازی عملکرد	توسعه رفتارها، تحول‌گرایی در زندگی، تکامل‌پذیری، معیارشناسی، اصول‌پذیری، تطبیق رفتارها، حدود شناسی

بررسی یافته‌های این مضمون اصلی نشان می‌دهد که برنامه درسی به دنبال فراهم کردن موقعیتی است که ضمن شناخت دانش‌آموزان از روندهای موجود در جهان هستی، جایگاه خود و نقشی که می‌تواند در آن داشته باشد را به تصویر بکشد. به عبارتی، محتوا به دنبال این است که استلزامات دنیای موجود و مسائلی که از طریق رفتارهای دانش‌آموزان باید رفع شود، به منصفه ظهور بگذارد و این قابلیت را در فراگیران توسعه بخشد که دنیای مطلوب و ساختن آن منوط به تعریف نقش اثرگذار آنها در این پهنه هستی است. می‌توان گفت که این مولفه به دنبال آگاهی دانش‌آموزان از واقعیت‌های زندگی انسانی و پذیرش قوانین حاکم بر آن است تا روند رشد و پرورش استعدادهای انسان‌گرایانه را برای آنها، قابل هضم ساخته و متناسب با این واقعیات مشاهده شده، دانش‌آموزان چارچوبی برای فعالیت‌های خود انتخاب کنند. در واقع، آنها با تطبیق واقعیت‌های موجود و قابلیت‌های فردی، و نتایج ناشی از آنها، آینده مورد نظر خودشان را ترسیم نمایند. بدین صورت که آینده پیش‌بینی شده معیاری در راستای بهبود و اصلاح عملکرد رفتاری آنها باشد تا با تلاش و کوشش به توسعه فردیت خود و فراهم کردن زندگی سعادت‌مندانه پردازند.

شخصیت‌شناسی

جدول ۴: مفاهیم استخراج شده از مضمون شخصیت شناسی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
شخصیت شناسی	هماندگرایی دینی	اشتراکات دینی، الگوهای معنوی یکسان، وحدت در عین کثرت، سهم شناسی دینی، تطبیق پذیری دیدگاه های دینی، اهداف مشترک دینی
	آگاهی سیاسی	جریان شناسی رویدادهای جامعه، هدایت جامعه، الهام بخش، انگیزه بخش رفتاری، ظلم ستیزی، اداره کرد مستقل کشور، شجاعت پروری، آزادی، توسعه علمی
	کارکردپذیری	ارزش های اخلاقی، حجاب، عزت مندی، باورپذیری، اجرای قوانین اسلامی، حرمت مراسمات مذهبی، ترغیب دینی، قرائت قرآن، نماز اول وقت، سلامت جسمی

یافته های این مضمون اصلی نشان می دهد که ساختن وجهه ای سازگار با موازین دینی که توجیه کننده رفتارهای اجتماعی و فردی مخاطبان خود باشد، هدف مهمی در برنامه درسی است. به عبارتی، تحلیل شخصیتی قهرمانان درسی نشان از نقش کنترل کننده آنها در هدایت عملکرد معنوی دانش آموزان دارد. می توان گفت که معرفت شخصیتی در برنامه درسی، دارای اهداف مختلفی است، بدین معنا که در گام اول تعریف ویژگی های شخصیتی متن در راستای همسان سازی رسالت دینی قهرمانان مذهبی است و این که این شخصیت ها حمایت کننده تفکرات و اندیشه های انسانی در مسیر یک هدف مشخص بوده و بشارت دهنده و تکمیل کننده هر یک از فعالیت های دینی و تربیتی یکدیگر در ایجاد جامعه آرمانی هستند. از طرفی، شخصیت ها، رهبران جامعه شناسی هستند که دغدغه های اجتماعی و فرهنگی مردم را شناسایی و نقد می کنند. در حقیقت آنها، کنشگران سیاسی هستند که منش انتقادی را به دانش آموزان آموزش می دهند و دلایل منطقی این نوع عکس العمل اجتماعی را در چارچوب بافت و موقعیت جامعه محلی تشریح می نمایند. هم چنین، آنها سعی می کنند با نشان دادن واکنش های اقتضایی مناسب به محرک های محیطی مختلف، کم و کیف جهت گیری رفتاری خود را برای دانش آموزان، مشخص کنند.

امامت

جدول ۵: مفاهیم استخراج شده از مضمون امامت

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
امامت	مردم‌گرایی	دغدغه اجتماعی، نیازسنجی گروهی، همدلی، ارتباط با مردم، خیرخواهی انسان‌ها، پذیرش افراد، امید بخشی به مردم، تربیت بخشی، بی‌توجهی به بدی‌ها
	نفوذپذیری	شخصیت جذاب، با حوصله، جذاب، آرام‌بخش، اثرگذار، عبرت‌آموز، تعیین‌کننده عملکرد افراد
	مهدویت	موعودپذیری، عدالت‌خواهی، ایستادگی در برابر ناملایمات، قیام‌کننده، هدایت‌گری غیر مستقیم، پرورش انسانیت

بررسی یافته‌های این مضمون اصلی نشان می‌دهد که شناخت مفهوم امامت به عنوان یکی از اصول دین‌شناسی مذهب تشیع، و تلاش برای عینیت‌سازی خصلت‌های رفتاری این الگوهای دینی، دغدغه اصلی محتوای برنامه درسی است. به عبارتی، دانش‌آموزان با فراگیری محتوا در موقعیتی قرار می‌گیرند که نسبت به جایگاه ارزشی آنها، عکس‌العمل مناسبی نشان دهند و به نهادینه‌سازی باورها و اندیشه‌های آنها بپردازند. می‌توان گفت که مفهوم امامت در این برنامه‌درسی دارای جهت‌گیری اجتماعی است، بدین نحو که عملکرد امامان بزرگوار در ارتباط با مسائل و نیازهای جامعه تعریف می‌شود و فعالیت‌های آنها با ماهیت اجتماعی خود برگرفته از صبغه دینی آنهاست. شناخت مولفه امامت به عنوان یک اعتقاد راستین، با وقایع و پدیده‌های اجتماعی گره خورده است و اقدامات آنها میل به جامعه‌گرایی دارد. در حقیقت، مفهوم امامت در متن برنامه‌درسی به دنبال این است که پذیرش خود را از طریق ایده‌هایی پیش‌برند که از لحاظ استدلالی توجیه‌کننده رفتارهای اجتماعی باشد، بدین صورت که به واسطه نیازهای روانی افراد جامعه، به دنبال حل مسائل هستند. هم‌چنین رسالت امامت‌پذیری نیز با چالش‌های اجتماعی گره خورده است، به نحوی که مفهوم مهدویت را در ارتباط با رویدادهای جمعی مطرح می‌کند. بنابراین می‌توان گفت که برنامه درسی یادگیری و پذیرش اصل امامت را بر محور جامعه‌پذیری دانش‌آموزان و حساسیت نسبت به مسائل مختلف آن قرار داده است تا ضمن برخورداری از

رفتارسنجیده، توسعه و رشد اجتماعی را با مفهوم مهدویت دنبال کند و این ایده را مبنای ایجاد مدینه فاضله قرار دهد.

سنت‌گرایی

جدول ۶: مفاهیم استخراج شده از مضمون سنت‌گرایی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
سنت‌گرایی	ملی‌گرایی دینی	راهپیمایی عظیم، حماسه پرشور، بهمن همیشه بهار، یاران امام خمینی، قهرمانان انقلاب، روز شادی میهن، حضور در صحنه
	ولایت‌خواهی	بیعت با اولیای خداوند، تبعیت از رهبری، یاری رساندن به ولی امر، غنی‌سازی دین، همراهی کردن، نهادینه کردن هدایت‌پذیری
	مناسک‌گری	آداب و رسوم، برپایی نماز، دعاخوانی، حج، صلوات، برگزاری اعیاد دینی

بررسی یافته‌های این مضمون اصلی نشان می‌دهد که رفتار و منش دانش‌آموزان باید در چارچوب سنت‌ها و آدابی باشد که در اصطلاح، عرف دینی تلقی می‌شود، به عبارتی دانش‌آموزان باید رفتار خود را متأثر از رسوم و آدابی بدانند که در جامعه دینی در قالب عرف شکل گرفته است و آن مستلزم این است که مخاطبان تمایل به پیاده‌سازی عملی آن داشته باشند، چرا که مقدمه پذیرش سنت‌های دینی، احساس دین و مسئولیت برای زنده نگه داشتن آنهاست. می‌توان گفت که پذیرش سنت‌های اسلامی در یک ساختار همزمانی از لحاظ درک و اجرای آن قرار گرفته است و این عوامل در ارتباط با هم، تایید‌کننده کیفیت فعالیت‌های مختلف در بازه‌های زمانی یکسان هستند. به عبارتی اندیشه و تفکر فرد مسلمان دارای ابعاد مختلفی است که در یک چارچوب واحد تایید‌کننده و حمایت‌کننده همدیگر است. در حقیقت، فرایند معنویت‌پذیری دانش‌آموزان در حوزه آموزش سنت‌های دینی به عنوان بخشی از زندگی مذهبی آنها، برگرفته از راه و رسم‌هایی است که نشان‌دهنده اقدامات خاص در موقعیت‌های ویژه و پافشاری برای اجرای آنها در راستای پای‌بند بودن به این مناسک است. از طرفی همزمان باید سنن دینی در قالب ماهیت ملی‌گرایانه آن پیاده شود، چرا که جنبش و تمایلات دانش‌آموزان نشأت گرفته از تفکرات معنوی‌گرایانه دین بوده و عملکرد آنها با ماهیت ملی‌منبعث از اندیشه‌های دینی است. هم‌چنین

سنت‌پذیری در برنامه درسی مستلزم جهت‌گیری‌های حمایت‌خواهانه از نقش متفکرین دینی و سیاسی در رهبری امورات اجتماعی است. به عبارتی، ولایت‌پذیری به عنوان یک سنت رایج در تعاملات دینی، به طور غیر مستقیم در اجرای مناسبات و مناسک و نهضت‌ها و اقدامات ملی-مذهبی قابل مشاهده است. به طور کلی، مولفه سنت‌گرایی در برنامه درسی بیانگر ایجاد ذهنیت برای دانش‌آموزان در راستای پیروی از نقش رهبران جامعه جهت توسعه‌دهی فعالیت‌های ملی با ماهیت دینی و هم‌چنین توجه به عملکرد آداب دینی است که خود نهادینه‌کننده ایده رهبری در جامعه اسلامی است.

احکام‌پذیری

جدول ۷: مفاهیم استخراج شده از مضمون احکام‌پذیری

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
احکام‌پذیری	هنجارمحوری	شرایط اجرای نماز جمعه، تعداد رکعات، زمان اجرا، نحوه خواندن، میزان ثواب، ترتیب قرائت نماز، شرایط غسل، ترتیب غسل، ماهیت غسل، دلایل غسل
	کنش‌گری	عبادت از بیماران، شاد ساختن خانواده، عبادت، تمیزی، صلوات فرستادن، زیارت کردن، دعای فرج، دیدار خویشاوندان، خواندن نماز جمعه
	نگرش‌آفرینی	موضوعیت مفاهیم، اثربخشی جمعی، فلسفه زمانی، وحدت بخشی، وفای به اصول، انگیزه بخش اجتماعی

بررسی یافته‌های این مضمون اصلی نشان می‌دهد که دانش‌آموزان مخاطبانی هستند که برای درست‌زندگی کردن در جامعه دینی و هم‌چنین در زندگی فردی، باید اصول و هنجارهایی که شیوه دین‌مداری را نشان می‌دهد، بپذیرند. در واقع، برنامه درسی به دنبال معرفت‌شناسی قوانین مذهبی و اسلامی توسط دانش‌آموزان است تا در تسریع دغدغه‌ها و مسائل زندگی دینی، یاری‌گر آنها باشد. می‌توان گفت که محتوای برنامه درسی در توسعه احکام دین ابعاد سه‌گانه‌ای را دنبال می‌کند، بدین صورت که قوانین و مقررات دینی با تلفیق حوزه‌های یادگیری مختلف، شکل واقعی‌تری به خود می‌گیرد. این شاخصه از فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان، در گام اول مبتنی بر آگاهی و معرفت از حدود شرعی و توجیه درباره چرایی به کارگیری آنهاست. در ادامه

آنچه که موضوعیت پیدا می کند بینش و نگرش نسبت به میزان پذیرش و تمایل به نقش داشتن این قوانین در زندگی است تا بسته به میزان دل بستگی به پذیرش آنها، اثر بخشی روانی آن در فعالیت های اخلاقی دانش آموزان دیده شود. هم چنین، تاکید برنامه درسی بر کیفیت بخشی اجرای آنها در عمل است. به عبارتی، پیاده سازی یک ایده یا حکم شرعی در عمل باید بر آگاهی و نگرش درباره آن استوار باشد تا بتواند در موقعیت های مختلف به نحو مطلوب اجرا شود.

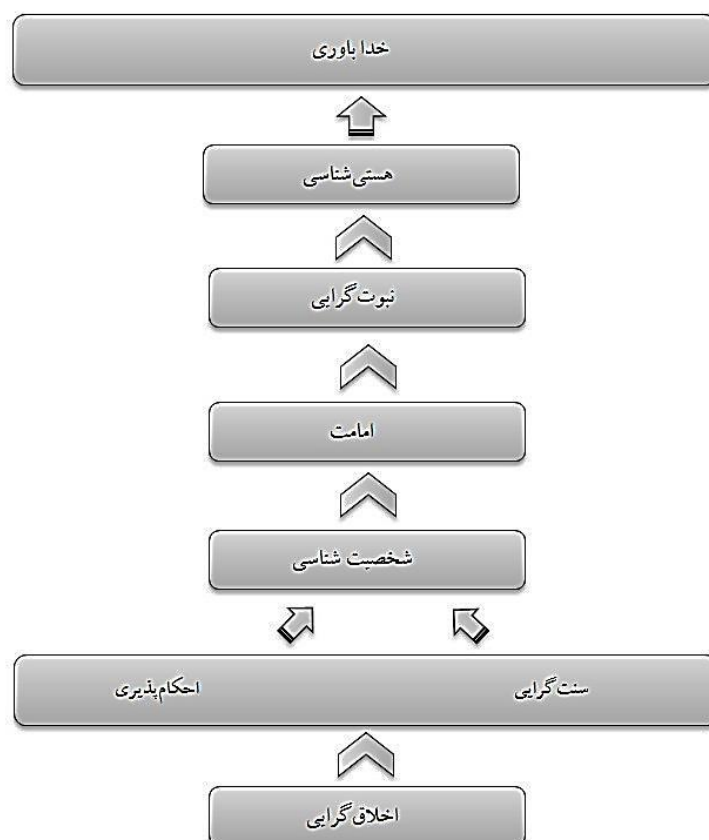
نبوت گرایی

جدول ۸: مفاهیم استخراج شده از مضمون نبوت گرایی

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
نبوت گرایی	تربیت پذیری	دعوت به حق، راستی گزینی، بهداشت جسمی، آرامش روانی، پیروی از حق، تاکید بر واجبات دینی، آراستگی ظاهری، احترام به دیگران، وفای به عهد، تقسیم نگاه، غنیمت شمردن فرصت ها، وعده ظهور آخرین پیامبر
	دانش ستایی	همنشینی با عالمان، تاکید بر سوادآموزی، یادگیری مادام العمر، مساله محوری، ارزشمندی دانش، حفظ دانش اندوزی، یادگیری زبان های دیگر
	طبیعت دوستی	درخت کاری، پاداش درخت کاری، تهدید نکردن جان حیوانات، تغذیه مناسب جانوران، توجه به قابلیت کاری حیوانات، عدم تجاوز به حریم طبیعت، توجه به اکوسیستم حیوانات

بررسی یافته های این مضمون اصلی نشان می دهد که راهبرد زیست پذیری دانش آموزان در زندگی معنوی مستلزم توجه به بسترهایی است که مستلزم هدایت و جهت دهی آنها از طریق نقش پذیری انسان های وارسته و پاکیزه است. به عبارتی رسالت پیامبران هدایت انسان ها بر محوریت خود شکوفایی است، بدین صورت که دانش آموزان با تفکر درباره قابلیت ها و انگیزه های فردی، واکنش مناسبی به فعالیت های برخاسته از رهبری پیامبران نشان می دهند. می توان گفت که فلسفه ارائه مفاهیم پیامبری در برنامه درسی مبتنی بر توجه به استعداد های درونی دانش آموزان و تلاش برای پرورش و رشد هماهنگ آنها در راستای ارتقاء جایگاه انسانی شان است تا بتواند قدرت لازم در رویارویی با مسائل اخلاقی را داشته باشد. از طرفی این مضمون می کوشد کیفیت زندگی معنوی را از طریق علم آموزی توسعه بخشد و دانش را ابزاری برای توانمند سازی رفتار دانش آموزان تلقی می کند تا با تجهیز علمی خود، بهتر بتوانند محیط زندگی و پدیده های

اطراف آن را درک کنند و آمادگی ذهنی کافی با چالش‌های مختلف را داشته باشند. هم‌چنین هدایت‌گری انسان‌ها شامل پذیرش مسئولیت در قبال عملکرد فردی با محیط طبیعی و پدیده‌های آن است تا هم‌زمان با توسعه مناسبات اجتماعی حاصل از تربیت اخلاق گونه رفتار، به بهینه‌سازی رفتار با طبیعت و فراهم آوردن شرایط برای گسترش بهتر و بیش‌تر آن بپردازد.

نمودار ۱: فرایند زیست معنوی دانش‌آموزان در برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان

بررسی نمودار (۱) مربوط به رابطه بین مولفه‌های زیست معنوی بر اساس تبیین داده‌های به دست آمده نشان می‌دهد که فرایند زیست‌پذیری معنوی دانش‌آموزان در گام اول مبتنی بر نشان دادن رفتارهای اخلاقی با محیط است. به عبارتی، بروز کنش‌هایی که ماهیت اخلاقی داشته باشد اولویت اول محتوای برنامه‌های درسی است تا بتواند ساختار انتظارات فردی و اجتماعی را

برآورده سازد و این طور تلقی شود که ابزار توسعه و ارتباطات متقابل در راستای درک معنویت انسانی، خوشرویی و سازگاری با خویشتن درون و افراد جامعه است. پس از نهادینه شدن و القای ذهنیت خوش رفتاری به عنوان شاخصه معنویت پذیر در دانش آموزان، آنها باید به فراگیری سنن و قوانین اسلامی با رویکرد تلفیقی بپردازند، بدین صورت که باید برای آنها مشخص شود که علاوه بر حفظ تمایل در راستای پای بندی به سنت ها و آئین های ملی - اسلامی، دینی و ... بایستی هنجارها و بایدها و نبایدهای مکتب اعتقادی خود را جزئی از نمودهای رفتاری خود بدانند. در واقع، دستیابی به شناخت سنن و احکام دینی و جایگاه آنها در جهت دهی رفتارهای معنوی بخش دانش آموزان، جزو اهداف تربیت معنوی برنامه درسی است. با تحقق پذیری اهداف در حوزه عملکرد اخلاقی و چارچوب شناسی دینی در قالب عرف دینی و قوانین دینی، محتوای برنامه درسی درصدد معرفی شخصیت ها و قهرمانانی است که با تمسک به معرفت دینی و اسلامی، عینیت بخش چگونگی رفتار در رویارویی با مسائل مختلف زندگی است تا بتواند کیفیت ارزشی انسان و ماهیت وجودی او را توسعه بخشد. در این راستا محتوا به تبیین کنش های رفتار اسلامی در دو بخش امامت و پیامبری می پردازد تا این طور تداعی شود که شخصیت های معرفی شده به دلیل رسالت و مسئولیتی که برعهده گرفته اند، به دنبال هدایت افراد و جریان سازی آرمان ها و ایده های دینی - اسلامی هستند و این مأموریت به صورت سلسله مراتبی انجام می شود تا مقصود غایی جهان بینی اسلامی، محقق شود. در ادامه آنچه که می تواند ذهن دانش آموزان را در راستای پذیرش معنویت و کسب تجارب برتر معنوی آماده تر سازد، تفکر و تأمل در سیر تحولات رخ داده در جهان هستی و روند حاکم بر آن است که نشان دهنده وجود هدفی است که تمامی موجودات در تکاپوی رسیدن به آن هستند. به عبارتی، جهان هستی، موجودیتی است که در یک فرایند رو به تکامل نیازمند برخورداری از شاخصه هایی مانند اخلاق خوب، ساختارهای مشخص شده، وجود نمادهای رفتاری و ... است تا از طریق برنامه درسی، دانش آموزان را وارد این حوزه دینی کند و آنها را متوجه نوع رفتار، نیت ها، آرمان ها و اقدامات شان سازد. در گام آخر، آنچه که اهمیت دارد این است که برنامه درسی بتواند مفهوم خداشناسی و معرفت کامل نسبت به ویژگی ها و صفات خداوندی را در وجود دانش آموزان درونی سازی کرده و پیامدهای حاصل از آن را در رفتارشان مشاهده نماید. به طور کلی، محتوا با استفاده از مفاهیم مختلف به تدریج به دنبال توسعه معرفت

معنوی در دانش آموزان است تا زمینه ساز ایجاد نگرش عمیق و پایدار نسبت به وجود خداوند در دانش آموزان باشد تا ضمن ارتقا تعهد دانش آموزان به مفهوم خدا و ضرورت وجود او در جهان هستی، ضمانتی برای بروز مستمر رفتارهای انسانی در برخورد با پدیده ها و حوادث زندگی باشد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

هدف پژوهش حاضر تعیین عوامل موثر بر فرایند زیست معنوی دانش آموزان در برنامه درسی هدیه های آسمان دوره ابتدایی است تا مشخص شود چه مولفه هایی با چه ابعاد و ویژگی هایی، زندگی معنوی آنها را شکل می بخشد. این شاخصه ها عبارتند از:

۱. اخلاق گرایی: قرار گرفتن به عنوان عنصری مطلوب در بین آحاد مردم، مستلزم همکاری و مشارکت از طریق آگاهی بر رفتارهای فردی و نظارت در راستای کنترل کیفیت رفتارهای جمعی است. یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که توسعه رفتارهای اخلاقی به عنوان مولفه ای برای زیست پذیری معنوی دانش آموزان دارای ابعاد دوگانه شخصی و اجتماعی است که به تدریج و با توسعه ظرفیت درونی آنها منجر به بروز عملکردهای اخلاقی در جامعه می شود. همسو با این یافته ها، یافته های پژوهش پانديا (۲۰۲۱) بیانگر این است که برنامه هایی که در چارچوب معنویت گرایی اجرایی شود، راهبردی برای توسعه قابلیت های عاطفی - اجتماعی به شمار می آید. هم چنین یافته های پژوهش پانديا (۲۰۱۹) نشان می دهد که این نوع برنامه های درسی به دنبال دستیابی دانش آموزان به آرامش روانی و قدرت سازگاری مستمر با محیط زندگی هستند. می توان گفت که یکی از راهبردهای اصلی توسعه رفتار اخلاق مدارانه در محیط های آموزشی، کاربرد رویکردهای پژوهش مدارانه در برنامه درسی با ماهیت مشارکتی است، بدین گونه که مشارکت در کارهای گروهی مستلزم برخورداری از وارستگی های فردی و هم چنین آمادگی ذهنی مطلوب برای پذیرش مسئولیت های جمعی است. به طور کلی این مولفه نشان دهنده تجهیز دانش آموزان به قابلیت های فردی و جمعی ارتباط برای سازگاری مستمر در بافت جامعه است.

۲. خدا باوری: درک و پذیرش وجود خالق که مبرا از هر نوع عیب و نقصی باشد، مستلزم ارائه ادله و شواهد متقنی است که بتواند برای فراگیران توجیه پذیر باشد. نیاز به سلسله شواهدی است که سودمندی آن در زندگی دیده شود تا بتواند خود مبنایی برای اثبات حاکمیتی برتر و

متعالی در اداره کرد جهان باشد. یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که درک مطلق هستی و باور عمیق نسبت به وجود لایزال او متأثر از آثار و نشانه هایی است که به طور منطقی زمینه اداره کرد مطلوب و سیر طبیعی تغییرات در جهان را فراهم آورده و معرفت به حاکمیت منحصر به فردی را در ذهنیت دانش آموزان تداعی می کند. همسو با این یافته ها، نتایج پژوهش لیبو (۲۰۲۱) نشان دهنده ی توسعه مفهوم خداشناسی در برنامه های درسی است که ماهیت معنوی دارند. هم چنین یافته های مطالعه ماتمبا^۱ (۲۰۲۱) نشان می دهد که در برنامه درسی تربیت دینی، هویت دینی از طریق فرهنگ، سنت و خداشناسی ویژه ایجاد می شود. می توان گفت که برای توسعه مفهوم خدا باوری در دانش آموزان، باید از برنامه های درسی تجربه محور متناسب با نیازها و قابلیت های دانش آموزان استفاده کرد، به نحوی که با اتکا به قدرت عقلانی اثبات گرایانه آنها، مفاهیم بدیهی و پدیده هایی که با زندگی روزمره آنها ارتباط دارند و محیط طبیعی پیرامون آنها را شکل می دهند، مورد تاکید قرار داد. به طور کلی، این شاخصه از فرایند زیست معنوی دانش آموزان، محور اصلی تمامی کنش های روحانی دانش آموزان را رشد نگرش های خدامدارانه تلقی می کند، چرا که هدف غایی هر نوع تربیت معنوی شناخت خداوند عزوجل است.

۳. هستی شناسی: عدم غفلت از چرایی و دلایل اتفاقات زندگی، نیازمند نگرش فیلسوفانه و فلسفه ورزانه است تا تغییرات و تحولات رخ داده را به صورت یک عادت یا تکرار مستمر ندید، بلکه عوامل و شرایطی را که جهان هستی از خود نشان می دهد، حکیمانه و نظرورزانانه بررسی کرد. یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که تمایل به زندگی معنوی مبتنی بر شناخت روند حاکم بر جهان هستی، توجیه پذیری برای مقیدبودن به اصول پیش بینی کننده پیامدهای مورد انتظار رفتار اخلاقی و تعهد نسبت به بروز رفتارهای انسانی مطلوب است. همسو با این یافته ها، نتایج مطالعه افتخاری، افتخاری و رنجبری (۱۴۰۰) نشانگر این است که القای تعیین هدف در زندگی دانش آموزان، به دلیل فلسفه مند بودن زندگی دنیوی است که متناسب با قابلیت های انسانی موجود در فطرت افراد، ارزشمندی معنوی آن از طریق برنامه درسی مشخص می شود. یافته های مطالعه کامرون و کسیدی^۲ (۲۰۲۲) بیانگر این است که برنامه درسی آموزش دینی و اخلاقی به دنبال

1. Matemba

2. Cameron & Cassidy

کاربرد رویکرد مشارکتی فلسفه مند در یادگیری مباحثات درسی است تا به ایجاد معنا و درک‌پذیری آنها از ارتباط با دیگران و با جهان هستی بینجامد. می‌توان گفت که برنامه‌های درسی باید در راستای توسعه نگرش‌های فلسفه‌ورزانه نسبت به جهان هستی از رویکرد تفکرگرایانه در ابعاد منطقی و انتقادی آن استفاده کنند، بدین صورت که با مطرح کردن موضوعات مربوط به جهان هستی، به تشریح استدلال و بیان نقطه نظرات خود در قالب مباحثات گروهی پردازند و از طرفی شرایط و روند حاکم بر تغییرات جهانی و مزایا و معایب آن را مورد تاکید قرار دهند. بنابراین، آنچه که به جذب و انطباق دانش‌آموزان در این شاخصه زیست معنوی کمک می‌کند، تحلیل مسائل جهان هستی و فرایند رشدی و اهداف مدنظر آن است.

۴. شخصیت‌شناسی: برنامه‌های درسی به دنبال این هستند که با مطرح کردن شخصیت‌هایی که قابلیت تغییر روند حاکم را دارند، به دانش‌آموزان این ذهنیت را القا کنند که توجه به نمادها و انگاره‌هایی که می‌تواند رفتار آنها را پرتلاطم سازد، جزئی از زندگی معنوی آنها به شمار می‌رود. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پذیرش حس معنوی گرایانه توسط دانش‌آموزان از طریق راهبرد انطباق خصوصیات فردی با انگاره‌های انسانی تعریف شده صورت می‌گیرد که با تصویرسازی ذهنی مطلوب، زمینه ماهیت یکپارچه رفتارهای دینی را فراهم آورده و باعث انگیزه مستمری برای رفتارهای هدفمند و ارزشی می‌شود. همسو با این یافته‌ها، نتایج مطالعه اسماعیل پور، زارعی دولت آبادی (۱۳۹۹) بیانگر این است محتوای برنامه درسی هدیه‌های آسمان از طریق نمادهای شخصیتی تعریف شده در دروس مختلف سعی در معرفی رفتارهای موضع‌گیرانه در مقابل ظلم و عملکرد انعطاف‌پذیر و سازگارانه با مردم دارد که آن را به عنوان شاخص جهادگونه در تربیت‌پذیری اسلامی معرفی می‌کند. می‌توان گفت که برنامه‌های درسی باید با تاکید بر روش تحلیل شخصیتی عملکردهای اخلاقی در موقعیت‌های مختلف، به دنبال الگوسازی و شکل دهی انگاره‌های فردی و شخصی باشند تا بتوانند به آموزش مفاهیم رفتاری اثرگذار بر زندگی دانش‌آموزان پردازند. هم‌چنین به شبیه‌سازی تعاملات اجتماعی قهرمانان دینی و معنوی در بافت زندگی واقعی و پیامدهای حاصل از آن تاکید داشته باشند. به طور کلی، این مولفه در جایگاهی قرار می‌گیرد که بتواند کیفیت زیست معنوی دانش‌آموزان را با توجه به تقلیدپذیری آنها از شناسه‌های رفتاری، ارتقا بخشد.

۵. امامت: ترسیم فضایی در برنامه‌درسی که در آن افرادی در نقش پیشوا و وظیفه اخلاق گرایانه دینی پیامبران را انجام می‌دهند، مستلزم طراحی آن نوع فرصت‌های یادگیری است که دانش‌آموزان را موضوع تحلیل کارکردهای امامت قرار دهد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در راستای فرایند توسعه تجارب معنوی دانش‌آموزان، تمسک و ارادت‌پذیری به جانشینان پیامبر گرامی اسلام، بر مبنای نوع دوستی، دغدغه‌مندی اجتماعی و شخصیت‌تاثیرگذار آنهاست که ذهن دانش‌آموزان را آماده پذیرش و یاری‌گری منجی هستی و مقاومت در برابر ظلم و ستم می‌کند. همسو با این یافته‌ها، نتایج مطالعه کریم زاده، نجفی و نیکونظر (۱۴۰۰) بیانگر این است که هدف برنامه درسی هدیه‌های آسمان تعلق خاطر داشتن دانش‌آموزان به امامان به دلیل احساسات مثبت و خیرخواه بودن مردم در امور دنیوی و اخروی است. یافته‌های مطالعه براتی، جعفری و بلاش (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که هدف از ارائه مفهوم مهدویت در برنامه درسی هدیه‌های آسمان، پیام‌های آسمانی و دین‌وزندگی، اعتقادپذیری دانش‌آموزان به وجود منجی در راستای سلامت روانی و اجتماعی آنهاست. می‌توان گفت که برنامه‌های درسی باید از طریق رویکرد مساله‌محوری در موضوعات دینی زندگی روزمره در راستای توجیه پذیرش امامت استفاده کنند. به عبارتی چرایی وجود امامت در سیر توسعه و تکمیل دین اسلام باید از طریق چالش‌شناسی رفتارهای دینی، اخلاقی، اجتماعی و ... بررسی شود تا نمود عینی سلوک رفتاری امامان، قابل مشاهده بوده و معیاری برای سنجش کیفیت کنش‌های انسانی باشد. به طور کلی می‌توان گفت که مفهوم امامت در برنامه درسی، جزئی از فرایند زیست‌پذیری معنوی دانش‌آموزان است به شرطی که بتواند مأموریت آنها در راستای تکمیل و شفافیت بخشی رسالت انبیاء الهی باشد.

۶. سنت‌گرایی: ایجاد تمایلات خودآگاهانه در راستای بروز عملکردهایی که صبغه حمایت‌خواهی از ایده‌ها و مفاهیم دینی و معنوی دارد، مهارتی است که دانش‌آموزان با تاکید بر اجرای عملی آن از خود نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که خودتصوری دانش‌آموزان به عنوان افراد معنوی، مستلزم تمایلات رفتاری سنت‌پذیرانه اسلامی است که علاوه بر شناخت رسومات ایرانی - اسلامی و دین‌گرایانه، باور قلبی به وجود اولیا و افراد صالحی است که رفتار آنها را هدایت کرده و مسیر زندگی معنوی را برای آن نشان می‌دهد. همسو با این یافته

ها، نتایج مطالعه ژائو^۱ (۲۰۲۲) نشان می‌دهد که سنت‌های دینی مختلف نقش‌های متفاوتی در تفسیر برنامه درسی ملی به‌عنوان یک سازه و تمایز بین کشور و دنیای بیرونی دارند. در حقیقت، تلفیق روایات مذهبی و دستور کار شکل دادن به هویت فرهنگی ملی، نقش متغیر دین را در جامعه معاصر آشکار می‌کند. یافته‌های مطالعه یدالهی فر و همکاران (۱۳۹۹) نیز بیانگر این است که در برنامه درسی هدیه‌های آسمان پنجم مؤلفه رفتار معنوی به‌عنوان شاخصی برای تربیت معنوی با زیرمؤلفه عمل به تکلیف شرعی مانند نماز و روزه‌داری با ۶۴ جمله با بیش‌ترین فراوانی، و تبعیت از قوانین و مقررات سازمانی به ۵ جمله دارای کم‌ترین فراوانی بودند. جهت آماده‌سازی دانش‌آموزان برای پذیرش سنت‌های دینی، باید به شناساندن موقعیت و فضای جامعه اسلامی و کنش‌هایی که در آن اتفاق می‌افتد، پرداخت. در این صورت استفاده از راهبردهای جامعه‌شناسانه که در آن نقش سنت‌ها در اداره کرد اجتماع و تاثیرگذاری بر نحوه تعاملات انسانی، به بحث و بررسی گذاشته می‌شود، مورد توجه قرار گیرد. هم‌چنین برنامه‌های درسی باید رسالت انتقال فرهنگی را توأم با بهبود و اصلاح ایده‌ها و مناسبات دینی با توجه به بافت فرهنگی و دینی جامعه اجرا نمایند تا موضع‌گیری مطلوب و یادگیری پایدارتری صورت گرفته و پیامدهای حاصل از آن در رفتار دانش‌آموزان نمود عینی و واقعی پیدا کند.

۷. احکام‌پذیری: ساختارپذیری دینی مقوله‌ای است که تعیین‌کننده ماهیت رفتارهای معنوی انسانی است، بدین صورت که دانش‌آموزان با تاسی از قواعد و هنجارهای دینی، دلبستگی خود به نوع اندیشه و ایده‌های مکتبی را نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که یکی از شرایط لازم برای ورود دانش‌آموزان به زندگی در جامعه معنوی، فراگیری قوانین اسلامی با توأم با ایجاد نگرش معنادار است تا کنش‌های واقعی تری نسبت به محرک‌های محیطی نشان دهند. همسو با این یافته‌ها، نتایج پژوهش علی‌پور، حیدری و سنجری (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، اولویت بیش‌تری در برنامه ریزی برای محتوای برنامه درسی هدیه‌های آسمان پایه پنجم مطابق با سند تحول بنیادین دارد. هم‌چنین یافته‌های مطالعه مکسول و هیرچ (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که یکی از اهداف برنامه‌های درسی دینی تعریف چارچوب رفتاری برای دانش‌آموزان متناسب با قوانین مذهبی است. می‌توان گفت که برنامه درسی برای تشریح قوانین منبعث از

1. Zhao

شریعت اسلامی به بررسی و مقایسه سبک‌های زندگی در فرهنگ‌های مختلف پرداخته و اولویت‌های رفتاری، فرایندها، تقاضاهای محیطی جوامع و ... را مورد کنکاش قرار دهد. به عبارتی دیگر برنامه درسی این ذهنیت را ایجاد کند که قوانین و احکام به کار گرفته شده در متن زندگی روزانه چه دلایل و منافعی را نصیب مخاطبان خود می‌کند و این که آیا کاربرد این قوانین منجر به ایجاد سازمان‌دهی اجتماعی و توسعه معنوی و روحانی جامعه شده است؟ به طور کلی این مولفه نشان‌دهنده‌ی پابندی دانش‌آموزان به مکتب تربیتی خاص با قوانین ویژه‌ای است که دغدغه اصلی آن سعادتمندی برای ذینفعان خود است.

۸. نبوت‌گرایی: تلاش در راستای دستیابی به توانایی‌های معنوی نیازمند برخورداری از افرادی است که خود جنبه‌ای از این معنویت را در رفتار خود نشان دهند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که یکی از ابعاد توسعه معنویت در زندگی بر محوریت سیره و رفتار اولیا و پیامبران الهی است که شاخص‌ترین آن تأکید بر غنی‌سازی شخصیت دورنی خود و همبستگی به محیط طبیعی است که در این راه موثرترین ابزار آگاهی و بصیرت از ماهیت رفتار و کنترل آن در موقعیت‌های مختلف است. همسو با این نتایج، یافته‌های الشریف (۲۰۱۸) نشان می‌دهد که کاربرد استعاره‌های نبوی به صورت گفتمانی در حوزه یادگیری و برنامه درسی جهت ترغیب مخاطبان به پذیرش احکام اسلامی، در راستای ابهام‌زدایی و برانگیختن احساسات صورت می‌گیرد. هم‌چنین نتایج پژوهش رنجدوست (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که مفهوم نبوت در برنامه درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بعد از اصل توحید بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده و شامل مفاهیم رساندن پیغام الهی، معجزات و کتب، بشارت و وعده، مکتب و رسالت، و ارتباط با مبدا هستی و علم بی پایان می‌شود. می‌توان گفت که برنامه‌های درسی یا محتوای تدریس شده باید بر اساس رویکرد روایت‌گرایانه که در آن برنامه‌درسی یا فعالیت‌های معلمان در قالب استدلال که برگرفته از پدیده‌های موقعیتی است، بدین صورت که برای تسهیل دلایل نبوت از رسالت سلسله‌مراتبی پیامبران مبنی بر رشد تدریجی قوه عقلانی آنها استفاده نمایند. هم‌چنین در بررسی شیوه‌های زندگی مادی انسان‌ها، با استفاده از راهبرد تأمل انتقادی شایستگی‌هایی که می‌تواند نویدبخش

1. El-Sharif

آینده روشن برای انسان‌ها باشد، از طریق قابلیت‌های پیامبران مانند عصمت‌پذیری و اعجاز مورد بحث و مجادله قرار گیرد.

به طور کلی می‌توان گفت که برنامه‌درسی هدیه‌های آسمان در راستای توسعه معنوی دانش‌آموزان، آنها را در وضعیت زیست گونه‌ای قرار می‌دهد که قابلیت واکنش به مسائل مختلف دینی، اخلاقی و... را داشته باشند و این ذهنیت برای آنها ایجاد شود که با تحلیل پدیده‌های معنوی و تفکر در راستای معرفت نسبت به اصیل بودن آنها در زندگی، به ایمان و باور قلبی برسند. هم چنین این چنین برداشت می‌شود که برنامه درسی باید جامعه کوچک‌تری از گروه‌های دانش‌آموزی را برای رفتارهای اخلاقی فراهم نماید تا ضمن کسب تجارب معنوی، آمادگی بیش‌تری برای زندگی روحانی خود داشته باشند.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، پیشنهادات کاربردی عبارتند از: - الگوی تربیت اخلاقی در راستای تحقق اهداف آموزشی در برنامه‌درسی دوره متوسطه مورد توجه قرار گیرد. - فرایند نیازسنجی فعالیت‌های دینی در راستای نبوت‌شناسی دانش‌آموزان در چارچوب زیست معنوی مطلوب انجام شود. - آگاهی از نقش امامت در تبیین اندیشه‌های معنوی در اولویت طرح‌های پرورشی برنامه‌های درسی دوره ابتدایی قرار گیرد. - به فعال‌سازی بیش‌تر انجمن‌ها و کانون‌های فرهنگی در حوزه فعالیت‌های آموزشی و پرورشی توجه شود. تجمیع طرح‌های پرورشی در راستای ارائه آموزش با کیفیت برای غنی‌سازی موثر تجارب معنوی دانش‌آموزان در دستور کار قرار گیرد. هم چنین پیشنهادات پژوهشی عبارتند از: - نقش مولفه‌های اخلاقی در تربیت معنوی دانش‌آموزان در مدارس بررسی شود. - الگوی سبک زندگی معنوی بر مبنای توسعه مهارت‌های شخصیتی دانش‌آموزان مورد توجه قرار گیرد. - جایگاه آئین‌های دینی در فرایند شکل‌پذیری تربیت معنوی دانش‌آموزان تبیین شود. - ماهیت برنامه‌های درسی معنوی در توسعه کنش‌های اخلاقی دانش‌آموزان دوره ابتدایی مورد مطالعه قرار گیرد.

فهرست منابع

- ادیب منش، مرزبان، لیاقتدار، محمدجواد و نصر، احمدرضا (۱۳۹۷). تبیین ابعاد و مولفه های برنامه درسی معنوی بر اساس منابع و متون مرتبط با آن. تربیت اسلامی، ۱۳(۲۷)، ۸۴-۶۱.
- اسماعیل پور، حیدر و زارعی دولت آبادی، یاسین (۱۳۹۹). بررسی مولفه های تربیت جهادی کتاب هدیه های آسمان پایه چهارم ابتدایی. اسلام و پژوهش های تربیتی، ۱۲(۲)، ۷۵-۹۸.
- افتخاری، جابر، افتخاری، حجت و رنجبری، ثریا (۱۴۰۰). تحلیل کتاب های هدیه های آسمان دوره ابتدایی نسبت به مؤلفه های شکوفایی. مطالعات اسلام و روان شناسی، ۱۵(۲۹)، ۱۴۵-۱۶۲.
- براتی، هادی، جعفری، الهام و بلاش، فرهاد (۱۴۰۰). جایگاه توجه به مهدویت در محتوای کتاب های درسی نظام آموزش و پرورش عمومی ایران. پژوهش های تربیتی، ۹(۴۳)، ۱-۱۸.
- جوادی، محمدجعفر (۱۳۹۱). مدرسه و تربیت اخلاقی: تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی چند کشور جهان. ترجمه طیبه امام جمعه کاشان و همکاران. تهران: مدرسه.
- حسینی خواه، علی (۱۳۹۷). واکاوی و تبیین تربیت معنوی و نگاهی اجمالی به عناصر برنامه درسی در آن ساحت. تدریس پژوهی، ۶(۳)، ۹۵-۱۲۲.
- رضایت، غلامحسین، غلامعلی، احمد و رضایت، فاطمه (۱۴۰۱). ماهیت معنویت اسلامی با رویکرد تربیتی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۳۰(۵۴)، ۲۷۸-۲۳۹.
- رنجدوست، شهرام (۱۳۹۸). تبارشناسی کتاب های هدیه های آسمانی از حیث انعکاس مفاهیم "اصول دین". پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۷(۴۲)، ۱۲۶-۱۰۵.
- سلیمانی، فرشاد، لائی، سوسن، کرم افروز، محمد جواد و کاویانی، الهام (۱۴۰۰). طراحی و اعتبار سنجی الگوی برنامه درسی معنوی. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۹(۱۷)، ۲۹۴-۲۶۵.
- شاملی، عباسعلی، ملکی، حسن؛ کاظمی، حمیدرضا (۱۳۹۰). برنامه درسی، ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی. اسلام و پژوهش های تربیتی، ۳(۲)، ۷۷-۹۸.
- کریم زاده، صادق، نجفی، حسن و نیکونظر، ابوالفضل (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب هدیه های آسمان دوره ابتدایی. معرفت، ۳۰(۶)، ۲۹-۴۰.
- علی پور، فاطمه، حیدری، زهرا و سنجر، فاطمه (۱۳۹۸). بررسی میزان توجه به ساحت های شش گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب های درسی هدیه های آسمان دوره دوم ابتدایی. مطالعات تربیتی و اجتماعی قرآن و عترت، ۲(۳)، ۷-۳۰.
- موسوی، ستاره (۱۳۹۹). تأثیر برنامه های درسی معنوی بر آموزش مهارت های اجتماعی دانش آموزان. پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، ۲(۴)، ۳۳-۶۲.

- یداله‌ی فر، محمدجواد، فقیهی، علیرضا، یوسف زاده چوسری، محمدرضا، سیفی، محمد و ناطقی، فائزه (۱۳۹۹). تحلیل برنامه درسی هدیه‌های آسمانی پایه پنجم براساس میزان تأکید بر مؤلفه‌های تربیت معنوی از منظر امام خمینی (ره). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۸(۴۸)، ۱۰۹-۱۲۳.
- Abouras, R.(2021). The Composition of Calling: Examining Predictors of Calling in First-Year College Students. **College Student Affairs Journal**, 39(2), 240-251
- Alsubaie, M. A.(2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum Development. **Journal of Education and Practice**, 7(9), 106-107.
- Cameron, E., & Cassidy, C.(2022). Collaborative, Child-Led Philosophical Inquiry in Religious and Moral Education. **British Journal of Religious Education**, 44(2), 172-187.
- Cetinkaya, B. (2020). Investigation of Prospective Teachers' Spiritual Well-Beings and Life Satisfaction in Terms of Specified Variables. **International Journal of Educational Methodology**, 6(4), 691-701.
- El-Sharif, A.(2018). What Can the Prophet Muhammad's Metaphors Do? **Advances in Language and Literary Studies**, 9(5), 69-78.
- Fraser-Pearce, Jo.(2022). Spiritual Education as a Subspecies of Relational Education? **British Journal of Religious Education**, 44(1), 112-121.
- Gunawan, I. (2017). Indonesian Curriculum 2013: Instructional Management, Obstacles Faced by Teachers in Implementation and the Way Forward. **Atlantis Press**, 128, 56-63.
- Haghparast Lati, T., Naderi, E., & Seif Naraghi, M. (2017). Designing an optimal spiritual curriculum model for social studies in primary school and evaluating curriculum from the perspective of specialists and the relevant teachers. **Journal of Fundamentals of Mental Health**, 19(3), 345-353.
- Harisuddin, A.(2021). Islamic Spiritual Education in the Tradition of Bapalas Bidan in Banjar Tribe, Indonesia. **Dinamika Ilmu**, 21(1), 81-100.
- Harris, K. I.(2022). Caring for the Hearts and Souls of Young Children: Acknowledging Spiritual Intelligence. **Childhood Education**, 98(1), 22-31.
- Holmberg, A., Jensen, P., & Vetere, A. (2021). Spirituality – A Forgotten Dimension? Developing Spiritual Literacy in Family Therapy Practice. **Journal of Family Therapy**, 43(1), 78-95.
- Kagama, P. G. (2022). Assessment of Social, Moral and Spiritual Challenges Facing Students in Secondary Schools in Nyeri County, Kenya. **International Journal of Psychology and Educational Studies**, 9(1), 262-271.
- Harisuddin, A.(۲۰۲۱). Islamic Spiritual Education in the Tradition of Bapalas Bidan in Banjar Tribe, Indonesia. **Dinamika Ilmu**, ۲۱(۱), ۸۱-۱۰۰.
- Kazemi, S., Ashraf, H., Motallebzadeh, K., & Zeraatpishe, M. (2020). Development and validation of a null curriculum questionnaire focusing on 21st century skills using the Rasch model. **Cogent Education**, 7(1), 1-17.
- Kieran, P., Parker-Jenkins, M., & Ryan, A.(2022). Religions and Beliefs in Changing Times: Perspectives of Student Stakeholders in Third-Level Educational Contexts in the Republic of Ireland and Northern Ireland. **British Journal of Religious Education**, 44(1), 38-52.
- Kondratiev, S. V., Pavlova, N. G., Rodionova, N., Ostroukhov, V., & Bereznyakovskiy, V. S.(2020). Personalized Learning as a Method of Moral and Intellectual Development in the Humanitarization of the Post-Industrial Society. **Journal of Educational Psychology - Propositos y Representaciones**, 8(2), 1-8.

- Kontrimiene, S. (2019). Assessing Spirituality as the Ultimate End: Development and Validation of the Humanistic Spirituality Inventory. **Journal of Humanistic Psychology**, Online First, 1–24.
- Lu, J. I.(2021). Educational Models of Spiritual Formation in Theological Education: Introspection-Based Spiritual Formation. **Teaching Theology & Religion**, 24(1), 28-41.
- Lutovinova, N. V., Zolotareva, A. E., Tchinaryan, E. O., & Loshkarev, I. O.(2021). Spiritual Education in Russia: Law and Theology. **Journal of Educational Psychology - Propositosy Representaciones**, 9(3),1-11.
- MacKenzie, M. D.(2022). Tracing the Threads: Spirituality, Transformation, and Religious Doubt within the Field of Adult Education. **Canadian Journal for the Study of Adult Education**, 34(1), 101-114.
- Matemba, Y. H.(2021). Religious Identity, Social Space, and Discourses of Religious Education Reform in Scotland and Malawi: A Bourdieusian Analysis. **Journal of Religious Education**, 69(2), 219-238.
- Maxwell, B., & Hirsch, S.(2020). Dealing with Illiberal and Discriminatory Aspects of Faith in Religious Education: A Case Study of Quebec's Ethics and Religious Culture Curriculum. **Journal of Beliefs & Values**, 41(2), 162-178.
- McGunnigle, C., & Hackett, C. (2015). Spiritual and Religious Capabilities for Catholic Schools. **Journal of Catholic Education in Australasia**, 2(1), 1-30.
- Moulin-Stozek, D.(2020). Spiritual Development as an Educational Goal. **ECNU Review of Education**, 3(3), 504-518.
- Mouraz, A. ,& Leite, C.(2013). Putting Knowledge in Context: Curriculum Contextualization in History Classes. **Teaching & Learning Journal**, 6(3), 1-11.
- Office for Standards in Education [Ofsted]. (2019). **School inspection handbook**. Ofsted. [Online] Retrieved September 24.
- Paalanen, M. (2014). **Curricular Power Who influences the curriculum development in Tanzania? University of Tampere**. School of Education.Master's Thesis.
- Pandya, S. P.(2021). Spiritual Education Program for Managing Emotions in Intellectually Gifted Children. **Roeper Review**, 43(4), 272-287.
- Pandya, S. P.(2019). Spiritual Education Programme (SEP) for Enhancing the Quality of Life of Kindergarten School Children. **Pastoral Care in Education**, 37(1), 59-72.
- Ryandi. (2016). Pengalaman Spiritual Menurut Psikologi Transpersonal (Kajian Kritis Ilmu Tasawuf). **Jurnal Kalimah**, 14(2), 139-154.
- Scott W. (2019). **Financial accounting theory**. Tehran: Termeh.
- Sirin, T. (2019). The relationship between spiritual well-being and marriage satisfaction of married couples. **Ekev Academy Journal**, (77), 389-410.
- Steiner, R. (2004). **The Spiritual Ground of Education** (Revised Edition). Anthroposophic Press.
- Tirri, K. (2023). Spirituality and Giftedness. **Gifted Education International**, 39(1), 73-79.
- Thomas, D. R. (2006). A General inductive approach for qualitative data analysis. **American Journal of Evaluation**, 27(2), 237-246.
- Zhao, Z.(2022). Religious Façade of 'the Chinese Nation' in China's School Curriculum. **Studies in the Cultural Politics of Education**, 43(2), 295-307.

